

Рей БРЕДБЕРІ

РОЗМОВА ЗА ПІЛЬГОВИМ ТАРИФОМ

І чого це в пам'яті зринули раптом давні вірші? Відповіді він і сам не знав, але зринули:

Уявіть собі, уявіть

ще й ще раз,

Що дроти, які висять на чорних

стовпах,

Кожнісінької ночі вбирали в себе

Мільярдні потоки

слів людських

І зберегли для себе їх зміст

і значення...

Він затнувся. Як там далі?

Вісімдесятилітній дід сидів сам-один у порожній кімнаті, в порожньому будинку, на безлюдній вулиці безлюдного міста на безлюдній планеті Марс. Він сидів, як сидів останні шістьдесят років, — сидів і чекав.

На столі перед ним стояв телефон. Телефон, який давним-давно не дзвонив. І ось телефон затріпотів, таємно готуючись до чогось.

Ніздрі в старого роздулись. Очі широко розплющились.

Телефон задеренчав тихо, майже беззвучно.

Старий нахилився і втупився в апарат нестямними очима.

Телефон задзвонив.

Старий підхопився, відскочив від телефону, стілець полетів на' підлоту. І тоді старий закричав, закричав, зібравши всі сили:

— Ні!

Телефон задзвонив знову.

— Ні-і-і!

Старий хотів був простягти руку до трубки, простягнув — і збив апарат зі столу. Телефон упав на підлогу саме тієї секунди, коли задзвонив утретє.

— Ні, ні... о ні... — повторив старий тихенько, притискаючи руки до грудей, похитуючи головою, а телефон лежав біля його ніг. — Цього не може бути... Не може бути...

Бо, що не кажи, він був сам-один у кімнаті, в порожньому будинку, в безлюдному місті на планеті Марс, де серед живих не лишилося нікого, тільки він один, король пустельних гір...

І все-таки...

— Бартон!..

Хтось кликав його на прізвище.

Ні, вчулося. Просто щось тріщало в трубці.

"Бартон? — подумав він. — Ага, так... адже це я!.." Старий так давно не чув свого імені, що зовсім його забув. Він не належав до тих, хто здатен розмовляти сам із собою. Він ніколи...

— Бартон! — долетів голос здалеку, за мільярд миль.

Старий почекав, серце відміряло ще три удари, потім сказав:

— Бартон слухає...

— Ну, ну, — озвався голос, який тепер наблизився до мільйона миль.
— Знаєш, хто з тобою розмовляє?

— Хай йому чорт, — заявив старий. — Перший дзвінок за півжиття, а ви із своїми жартами...

— Перепрошую. Це я, звичайно, даремно. Певна річ, не міг же ти впізнати свій власний голос. Власний голос ніхто не впізнає. Ми ж бо самі чуємо його спотвореним... З тобою говорить Бартон.

— Що?!

— А ти думав хто? Командир ракети? Думав, хтось прилетів на Марс, щоб урятувати тебе?

— Та ні...

— Яке сьогодні число?

— Двадцять липня дві тисячі дев'яносто сьомого року.

— Боже ти мій! Шістдесят років минуло! І що, ти весь цей час так і сидів, чекаючи на ракету з Землі?

Старий кивнув мовчки.

— Слухай, старий, тепер ти знаєш, хто говорить?

— Знаю. — Він здригнувся. — Згадав. Ми з тобою одня особа. Я Еміль Бартон, і ти Еміль Бартон.

— Але між нами є істотна різниця. Тобі вісімдесят, а мені двадцять. У мене ще все життя попереду!..

Старий засміявся і зразу ж заридав ридма. Він сидів і тримав трубку в руці, відчуваючи себе малою, нерозумною дитиною. Ця розмова була безглузда, її не слід було продовжувати— і все-таки розмова тривала далі. Здолавши хвилювання, старий притиснув трубку до вуха і сказав:

— Гей, ти там! Слухай... О господи, якби тільки я міг попередити тебе! Але як? Адже ти всього-на-всього голос. Якби я міг показати тобі, які самотні роки попереду... Обірви все разом, убий себе! Не жди! Якби ти міг знати, що значить перетворитися з того, що ти є, в те, що я є сьогодні...

— Чого не можна, того не можна, — засміявся молодий Бартон. — Я ж не можу знати, чи відповів ти на мій дзвінок. Усе це автоматика. Ти розмовляєш із записом, а зовсім не зі мною. Нині дві тисячі тридцять сьомий рік, для тебе — шістдесят років тому. На Землі почалась атомна війна. Всіх колоністів відкликали з Марса на ракетах. А я відстав...

— Пам'ятаю, — прошепотів старий.

— Один на Марсі, — реготнув молодий голос. — Місяць, рік — чи не все одно! Продукти є, книжки є. У вільний час я підібрав фонотеку на десять тисяч слів — відповіді надиктовані моїм же голосом і під'єднані до телефонних реле. Сам собі дзвонитиму, заведу співрозмовника... Через шістдесят років мої записи мені подзвонять. Я, правда, не вірю, що пробуду на Марсі стільки років. Просто така чудова думка прийшла в голову, спосіб згаяти час. Це справді ти, Бартон? Ти — це я?

Сльози текли з очей старого.

— Так, так...

— Я створив тисячу Бартонів, тисячу магнітофонних записів, чутливих до запитань, і розмістив їх у тисячі марсіанських міст. Ціла армія Бартонів по всій планеті, поки я сам чекаю на ракету...

— Дурню! — Старий втомлено похитав головою. — Ти чекав шістдесят років. Зістарів, чекаючи, і весь час сам. І тепер ти став мною, і ти, як раніше, сам, сам у безлюдних містах...

— Не сподівайся на моє співчуття. Ти для мене чужинець, який живе в іншій країні. Чого мені сумувати? Коли я диктую ці записи, я живий. І ти, коли слухаєш їх, теж живий. Але один одного зрозуміти ми не можемо. Ніхто з ' нас не може ні про що попередити другого, хоч ми й перемовляємось: я — автоматично, ти — по-людськи пристрасно. Я живу зараз. Ти живеш пізніше від мене. Нехай це маячня. Плакати не стану — майбутнє мені невідоме, а коли так, я лишаюсь оптимістом. Записи сховано від тебе, і вони реагують не на будь-які, а лише на певні подразники з твого боку. Чи можеш ти вимагати від мерця, щоб той заридав?

— Припини! — вигукнув старий. Він відчув знайомий напад болю. — Боже, який ти був безсердечний! Геть!

— Чому був? Я є. Поки стрічка ковзає по тонвалу, поки крутяться бобіни і сховані від тебе електронні очі читають, вибирають і трансформують слова, я буду молодий — і буду жорстокий. Я лишуся молодим і жорстоким навіть через багато років після того, як ти помреш. До побачення...

— Стривай! — вигукнув старий.

У трубці клацнуло.

Бартон довго сидів, стискаючи в руках онімілу трубку. Серце завдавало йому несподіваного болю. Яким божевіллям це було! Він був молодий — і які дурні, які натхненні були ті перші роки самотності, коли він монтував усі ці керуючі ланцюги, плівки, схеми, програмував виклики на реле часу...

Пролунав дзвінок.

— Доброго ранку, Бартон! Говорить Бартон. Сьома година. Ану, вставай, піднімайся!..

Знову!

— Бартон? Говорить Бартон. Опівдні ти маєш поїхати до Марс-Тауна. Встановиш там телефонний мозок. Хотів тобі про це нагадати...

— Дякую. Знову дзвінок.

— Бартон? Це я, Бартон. Пообідаємо разом? У ресторані "Ракета"?

— Гаразд.

— Там і побачимось. Бувай!

Дз-з-з-е-е-н-н-нь!

— Це ти? Хотів підбадьорити тебе. Вище носа і так далі. А щяк завтра по нас прилетить рятувальна ракета?

— Авжеж. Завтра — завтра — завтра — завтра... У трубці клацнуло.

Але роки перетворились на дим. Бартон сам заглушив підступні телефони і всі їхні хитрі репліки. Тепер телефон повинен був викликати його тільки тоді, як йому мине вісімдесят, якщо він ще буде живий. І ось сьогодні він дзвонить, і минуле дихає йому у вуха, нашіптує, нагадує...

Телефон!

"Нехай дзвонить. Мені ж зовсім не обов'язково відповідати", — подумав він.

Дзеленчання!

"Це ніби сам із собою розмовляєш, — подумав він, — Але є різниця. Господи, яка різниця!.."

Він відчув, як його рука сама підняла трубку.

— Алло, старий Бартон, говорить молодий Бартон. Мені сьогодні двадцять один! За минулий рік я встановив голоси-мозки ще в двохстах містах. Я заселив Марс Бартонами!

— Так, так...

Старий пригадав ті ночі, шість десятиріч тому, коли він мотався по горах і долинах у машині, набитій різною технікою, і насвистував, щасливий. Ще один апарат, ще одне реле. Хоч якесь заняття. Дотепне, незвичайне, сумне. Приховані голоси. Приховані, таємні. У ті молоді дні смерть не була смертю, час не був часом, а старість здавалася тільки смутною луною з глибокої прірви років, що лежали попереду. Молодий ідіот, садист, дурень, який навіть гадки не мав, що врожай доведеться збирати йому самому...

— Учора ввечері, — сказав Бартон двадцяти одного року, — я сам сидів у кіно серед безлюдного міста. Прокрутив давній фільм з Лорелом і Гарфі. Ох, і насміявся ж!

— Так, так...

— У мене народилась ідея. Я записав свій голос на одну й ту ж плівку тисячу разів підряд. Запустив її через гучномовець — звучить, як тисяча голосів. Гомін юрби, виявляється, заспокоює. Я так усе влаштував, що двері в місті грюкають, діти співають, радіоли грають, і все автоматично. Якщо не дивитись у вікно, тільки слухати, тоді здорово. А визирнеш — ілюзія зникає. Мабуть, починаю відчувати свою самотність...

— Ось тобі й перший сигнал, — сказав старий.

— Що?

— Ти вперше зізнався собі, що самотній...

— Я провів досліди із запахами. Коли я гуляю безлюдними вулицями, з будинків долинають запахи бекону, яєчні, риби. Все з допомогою захованих пристроїв...

— Божевілля!

— Самозахист!

— Я стомився...

Старий різко поклав трубку. Це вже занадто. Минуле навалюно котиться на нього...

Заточуючись, він спустився по сходах на вулицю.

Місто лежало в пітьмі. Не горіли великі червоні неонові вогні, не грала музика, не носились у повітрі кухонні запахи. Давним-давно закинув він фантастику механічної брехні. Слухай: що це — кроки?.. Запах! Ніби суничний пиріг... Він припинив усе це раз і назавжди.

Він підійшов до каналу, де зорі мерехтіли в тремтливій воді.

Під водою, шеренга до шеренги, мов риби в зграї, іржавіли роботи — механічні мешканці Марса, яких він створював протягом багатьох років, а потім раптом усвідомив моторошну безглуздість того, що робить, і наказав їм: один, два, три, чотири — рушати на дно каналу! І вони потонули, пускаючи бульби, як порожні пляшки. Він знищив їх усіх і не відчув докорів сумління.

У неосвітленому будиночку тихо задзвонив телефон.

Він пройшов мимо. Телефон замовк.

Зате попереду, в іншому котеджі, задеренчав дзвінок, неначе дізнався про його наближення. Він побіг. Дзвінок лишився позаду. Але на зміну прийшли дзвінки — у цьому будиночку, в тому, тут, там, скрізь! Він кинувся геть. Ще дзвінок!

— Гаразд!— закричав він у знемозі. — Гаразд, іду!

— Алло, Бартон!..

— Чого тобі?

— Я самотній. Я існую тільки тоді, коли говорю. Отже, я повинен говорити. Ти не можеш примусити мене замовкнути.

— Дай мені спокій! — з жахом вигукнув старий. — Ох, серце...

— Говорить Бартон. Мені двадцять чотири. Ще два роки минуло. А я все чекаю. І мені дедалі самотніше. Прочитав "Війну і мир". Випив річку вина. Обійшов усі ресторани — і в кожному був сам собі офіціантом, і кухарем, і оркестрантом. Сьогоднітраю в фільмі в кінотеатрі "Тіволі". Еміль Бартон у "Даремних зусиллях любові" виконує всі ролі, деякі в перуках!

— Перестань мені дзвонити, або я тебе вб'ю!

— Тобі мене не вбити. Спершу знайди мене!

— І знайду.

— Ти ж забув, де ти мене заховав. Я скрізь: у кабелях і коробках, в будинках, і вежах, під землею. Давай!.Вбивай! Як ти назвеш це? Телевбивство? Самогубство? Ревнуєш, еге ж? Ревнуєш до мене, двадцятичотирирічного, ясноокого, сильного, молодого... Гаразд, старий, значить, війна! Війна між нами! Між мною — і мною. Нас тут цілий полк усіх віків проти тебе, єдиного справжнього. Оголошуй війну!

— Я вб'ю тебе!

У трубці клацнуло. Тиша. Він пожбурих телефон у вікно.

В опівнічний холод автомобіль пробирався по глибоких долинах. На підлозі під ногами були складені пістолети, гвинтівки, вибухівка. Рев машин відлунював у його всохлих, зморених кістках.

"Я знайду їх, — думав старий, — знайду і знищу всіх до одного. Господи, і як він тільки може так поводитись зі мною?"

Бартон зупинив машину. Під вечірнім промінням лежало незнайоме місто. Вітру не було.

У заляклих руках він тримав гвинтівку. Дивився на стовпи, вежі, коробки будівель. Де ж заховано голос у цьому місті? Он на тій вежі? Чи на цій? Стільки років минуло!.. Він судорожно повів головою в один бік, в другий... Підняв гвинтівку-вежа розвалилася з першого пострілу.

"А треба всі, — подумав він. — Доведеться зрізати всі вежі. Я забув, забув! Надто давно це було..."

Машина рушила безгомінною вулицею.

Задзвонив телефон.

Він кинув погляд на вимерлу аптеку.

Апарат!

Стиснувши пістолет, він збив пострілом замок і зайшов усередину.

Почулось клацання.

— Алло, Бартон! Попереджаю: не намагайся зруйнувати всі вежі чи висадити їх у повітря. Сам собі переріжеш горлянку. Схаменися...

У трубці клацнуло.

Він тихо вийшов з телефонної будяки і подався на вулицю, весь час прислухаючись до невиразного гулу веж — вони все ще діяли, все ще були незаймані. Подивився на них знову і раптом збагнув: він не має права їх знищити. Припустімо, з Землі прилетить ракета, — безглузда думка, але припустімо, ракета прилетить сьогодні, завтра, на тому тижні? Сяде на іншому боці планети, хтось захоче зв'язатися з Бартоном по телефону і виявить, що зв'язок перервано?..

Він опустил гвинтівку.

— Та не буде ракети, — заперечив він собі впівголоса. — Я старий. Надто пізно...

"Ну, а якщо прийде, — подумав він, — а ти й не визнаєш. Ні, треба, щоб зв'язок був у порядку".

Знову задзвонив телефон.

Він тупо повернувся. Прочовгав назад в аптеку, неслухняними пальцями взяв трубку.

— Алло! Незнайомий голос.

— Прошу тебе, дай мені спокій...

— Хто це, хто там? Хто говорить? Де ви? — відгукнувся вражений голос.

— Стривайте. — Старий похитнувся. — Я Еміль Бартон. Хто зі мною говорить?

— Говорить капітан Рокуелл з ракети "Аполлон-48". Ми щойно з Землі...

— Ні, ні!..

— Ви слухаєте, містере Бартон?

— Ні, ні! Цього не може бути...

— Де ви?

— Брешеш! — Старому довелося прихилитися до стінки будки. Його очі нічого не бачили. — Це ти, Бартон, глузуєш з мене, обдурюєш мене!

— Говорить капітан Рокуелл. Ми щойно сіли в Новому Чикаго. Де ви?

— У Грін Віллі, — прохрипів старий. — За тисячу кілометрів од вас.

— Слухайте, Бартон, ви могли б приїхати сюди?

— Що?

— Нам треба зробити деякий ремонт. Чи не могли б ви приїхати нам допомогти?

— Авжеж.

— Ми на полі за містом. До завтрашнього дня доберетесь?

— Так, але...

— Що ще?

Старий погладив трубку.

— Як там Земля? Як Нью-Йорк? Війна скінчилась? Хто тепер президент? Що з вами сталося?..

— Ще буде час набалакатись, коли ви приїдете.

— Та хоч скажіть, усе гаразд?

— Все гаразд.

— Слава богу. — Старий прислухався до звучання далекого голосу. — А ви впевнені, що ви справді капітан Рокуелл?

— Сто чортів!

— Перепрошую...

Він повісив трубку й побіг.

Вони тут, після стількох років самотності — неймовірно! — люди з Землі, люди, які заберуть його з собою, назад до земних морів, гір і небес.

Бартон завів машину. Він їхатиме цілісіньку ніч.

Гуркіт мотора голосно відлунював у горах.

Цей голос! Капітан Рокуелл. Не міг же це бути він сам сорок років тому... Він не робив, ніколи не робив такого запису. А може, робив? У нападі депресії, в нападі п'яного цинізму чи не зробив одного разу фальшивого запису фальшивої посадки на Марсі ракети з вигаданим капітаном і уявлюваною командою? Він із злістю мотнув головою. Ні!

Просто він підозріливий дурень. Тепер не чжс для сумнівів. Треба всю ніч, цілісіньку ніч мчати навздогін за марсіанськими місяцями. Ох, і відсвяткують же вони цю зустріч!..

Зійшло сонце. Він страшенно стомився, розтерзаний зсередини шипами і тернами. Серце тріпотіло, руки судорожно стискали кермо, але солодко втішало очікування останньої телефонної розмови:

"Алло, молодий Бартон. Сьогодні я лечу на Землю. Мене врятували!.." Він злегка всміхнувся.

У затінене передмістя Нового Чікаго він в'їхав перед заходом сонця. Вийшов з машини — і завмер, втупившись в асфальт космодрому, протираючи запалені очі.

Поле було пустельне. Ніхто не вибіг йому назустріч, ніхто не тряс йому руку, не кричав, не сміявся.

Він відчув, як заходиться серце. В очах потемнішало, він ніби падав у порожнечу. Спотикаючись, побрів до якоїсь будівлі.

Всередині в ряд стояли шість телефонів.

Він чекав, задихаючись.

Нарешті — дзвінок.

Він підняв важку трубку.

Голос:

— А я ще думав — чи доберешся ти живим?

Старий нічого не відповів, просто стояв і тримав трубку в руці.

— Доповідає капітан Рокуелл, — говорив голос далі. — Які будуть накази, сер?

— Ти!.. — простогнав старий.

— Як серденько, Бартон?

— Ні!

— Треба було мені якось усунути тебе, щоб зберегти життя собі, якщо, звичайно, можна сказати, що магнітний запис живе.

— Я зараз їду назад, — відповів старий. — І мені вже втрачати нічого. Я буду висаджувати все підряд, поки не вб'ю тебе остаточно.

— У тебе сил не вистачить. Чому, як ти думаєш, я примусив тебе їхати так далеко й так швидко? Це була остання твоя поїздка!..

Старий відчув, як здригнулося серце. Ніколи він не зможе добратися до інших міст. Війну програно. Він впав у крісло, з. рота в нього виривались тихі скорботні звуки. Він дивився невідривно на решту п'ять телефонів. Як по сигналу, вони задзвонили хором. Гніздо з п'ятьма бридкими, галасливими птахами!

Трубки автоматично піднялися самі собою.

— Бартон, Бартон, Бартон!..

Він стиснув апарат руками. Він душив телефон, а той не переставав сміятися над ним. Стукнув по телефону. Копнув ногою. Намотав дріт, як серпантин, на пальці і рвонув. Дріт сповз до його неслухняних ніг.

Він розламав ще три апарати. Запала раптова тиша.

І Бартонове тіло, ніби відкривши раптом те, що довго тримало в таємниці, почало осідати на стомлених кістках. Тканина повік упала, як пелюстки квітів. Рот зморщився. Мочки вух обпливли розплавленим воском. Він уперся руками собі в груди і впав ниць. І лишився лежати. Дихання завмерло — серце зупинилось.

Тривала пауза — і задзвонили два телефони.

Десь замкнулося реле. Два телефонних голоси з'єднались напряду один з одним.

— Алло! Бартон?

— Бартон.

— Мені двадцять чотири.

— А мені двадцять шість. Ми обидва молоді. Що сталося?

— Не знаю. Слухай...

У кімнаті тиша. Старий нерухомо лежить на підлозі. У розбите вікно віє вітер. Повітря свіже й прохолодне.

— Привітай мене, Бартон! Сьогодні в мене день народження. Мені двадцять шість!

— Вітаю!..

Голоси заспівали хором: "Імениннику зичимо щастя...", вітерець підхопив той ледь чутний спів, виніс з вікна й легенько поніс по мертвому місту.

© ПРИГОДИ. ПОДОРОЖІ. ФАНТАСТИКА — 83.— К.: Молодь, 1983.— 248 с. — (Компас).

© САЛИК Б., переклад з англійської, 1983.